

Språk som rikedom – en möjlighet och en utmaning!

Lena Lundgren & Barbro Bolonassos

Paper presenterat vid konferensen

Mötesplats inför framtiden

ARBETSLIV • UTBILDNING • FORSKNING

14–15 oktober 2009 i Borås

BORÅS STAD

Stadsbiblioteket

HÖGSKOLAN I BORÅS
Institutionen Bibliotekshögskolan

Språk som rikedom – en möjlighet och en utmaning!

I massmedierna och i skoldebatten framställs ofta språk som ett problem, som att barn som är två- eller flerspråkiga har problem i skolan och inte uppnår tillräckligt goda resultat i svenska språket. Vad händer om man i stället bestämmer sig för att se språk som en rikedom hos barnen, en resurs för både individen och samhället? Denna intressanta fråga var utgångspunkten för projektet Språk som rikedom genomfördes i Fisksätra under åren 2004 – 2007. Kulturrådet gav bidrag till projektet som är utvärderat av mig och redovisat i rapporten *Språk som rikedom – en möjlighet för Fisksätra – en utmaning för Nacka kommun* (2008).

Fisksätra

Fisksätra är en kommundel i Nacka kommun, som har drygt 7 000 invånare och ligger naturskönt vid en havsvik i Stockholms innerskärgård. Området bebyggdes huvudsakligen på 1970-talet. Där finns en hög andel människor med ursprung i andra länder (ca 62 %) och ett 80-tal nationaliteter och ca 50 språk är representerade i området. Den centrala bebyggelsen består av långa sex- och sjuvåningshus belägna längs en axel i öst-västlig riktning. Runt omkring finns radhusområden. Intill Saltsjöbanans station ligger ett litet inomhuscentrum med bibliotek, vårdcentral ovanför biblioteket och ett sparsamt kommersiellt utbud. Vid torget på andra sidan biblioteket ligger Fisksätra kyrka. I Fisksätra finns en kommunal skola, Fisksätraskolan, och en fristående skola, Länbo friskola. Det finns fyra kommunala förskolor, en föräldrastyrd Montessoriförskola, en öppen förskola och en fritidsgård.

Området har betraktats som ett problemområde med hög arbetslöshet och höga ohälsotal, och många satsningar har genom åren gjorts för att försöka förbättra situationen för invånarna. Men insatserna har varit kortsiktiga och beroende av tillfälliga bidrag och mycket verksamhet har dessutom byggts på ideellt arbete av enskilda personer. Detta har medfört att inga egentliga förändringar har skett.

Som i andra liknande områden finns där många engagerade människor, både bland dem som bor där och dem som arbetar där. Imamen Awad Olwan och biskop emeritus Bengt Wadensjö spelar en viktig roll. De har ett väl fungerande samarbete och driver en unik religiös dialog mellan kyrkorna. Föreningar som Rädda Barnen, Röda Korset, Fisksätra kulturförening, Folkets Hus-föreningen och Rosen, en internationell kvinnoförening, är aktiva. Stena Fastigheter är den dominerande fastighetsägaren och är som sådan intresserad av områdets utveckling. Många projekt har startats i Fisksätra, exempelvis Nacka språkprojekt, för att bidra till att förbättra människors situation och förändra bilden av området som ett problemområde men när de har avslutats har de inte fått någon fortsättning och mycket arbete och engagemang har runnit uti sanden.

Biblioteket

Biblioteket har från början haft en central plats både rent fysiskt i centrum och mentalt, som ett lokalt resurscentrum för information, utbildning och fortbildning och som mötesplats för invånarna, särskilt för barnen, men de lokalmässiga förutsättningarna har varit dåliga. Sommaren 2007 renoverades biblioteket och en utökning och omdisponering av lokalerna resulterade i ett ljusst och överskådligt bibliotek med möjligheter för många slag av verksamhet. Personalen består av tre bibliotekarier och två assistenter. Barbro Bolonassos är

bibliotekschef. I kommunen finns ytterligare fem bibliotek, i Forum Nacka, Orminge, Saltsjöbaden, Älta och Dieselverkstaden i Sickla. Det sistnämnda drivs på entreprenad av ett personalkooperativ.

Biblioteken i Nacka ska utarbeta en profil och Fisksätra bibliotek har utifrån det kulturpolitiska programmet valt att profilera sig som Arena för demokrati eller @rena för demokrati. ”Biblioteket vill vara en aktiv resurs i samhällsbyggandet, genom att förmedla information via böcker och andra media, utställningar och program inom områdena språk, samhälle och hälsa.”

Syfte och mål

I projektet Språk som rikedom har syftet varit att gå ett steg längre nämligen att, med biblioteket som nav, skapa en gemensam kunskapsbas och en gemensam positiv grundsyn på barns flerspråkighet hos de professionella vuxna som finns kring barnen, hos pedagoger och tjänstemän i kommunen. Föräldrar och modersmåls lärare är andra nyckelpersoner i barns språkutveckling, vilka måste vara delaktiga i det språkstödande arbetet. Det som behövs är också en organisatorisk grundstruktur för det språkutvecklande arbetet som garanterar långsiktighet och kvalitet. Litteratur, och särskilt tvåspråkiga böcker, ska utnyttjas i språkträningen. Kulturformer som konst, musik, dans och drama är också språk som ska användas för att stärka barns självförtroende och underlätta utvecklingen av det talade och skrivna språket.

I projektansökan formulerades som långsiktigt mål:

”Nacka ska vara en kommun som ser språk som en tillgång för individen och samhället.”

Det finns också flera delmål. Nacka ska bli en kommun där

- personal genom fördjupad kunskap och samverkan garanterar barnen en god språkmiljö
- föräldrarna känner tilltro till sin unika förmåga att förmedla modersmålet
- modersmål (ibland svenska), svenska och minst ett främmande språk ingår
- litteratur och då särskilt tvåspråkiga barnböcker används i språkträningen
- konst, musik, dans, drama, ger tillgång till flera språk
- bearbetning av trauma genom bildterapi erbjuds vid behov.

Ett salutogent förhållningssätt

Det salutogena synsättet, som tar fasta på de positiva krafterna i stället för att fastna i de negativa, har alltså varit grunden. Begreppet, som kommer från folkhälsoområdet, har myntats av professorn i medicinsk sociologi i USA och Israel Aaron Antonovsky för att beteckna ett förhållningssätt som går ut på att stärka de faktorer som är positiva för hälsan snarare än att fokusera på dem som orsakar sjukdom. Termen har sedan spritt sig till andra områden som beteckning på arbetssätt och metoder som är förebyggande och uppbyggande. Idén fick Barbro Bolonassos från skriften *Kultur som redskap för språkutveckling* (2002), där bl.a. språkutvecklingsarbetet i Brämhults kommundel i Borås beskrivs.

Tre projektår

Under de tre projektåren har en rad olika insatser och aktiviteter genomförts. Åtskilliga föreläsningar, kulturprogram och lovaktiviteter har ordnats, gamla och nya samarbetspartner har kontaktats och en utställning producerades i samverkan med Stockholms läns museum. För en utförlig beskrivning av projektaktiviteterna se projektrapporten.

Teoretiska utgångspunkter

Som utvärderare har jag följt projektet men inte deltagit i det. Jag har läst en mängd dokument och annat tryckt material och gjort intervjuer och observationer för att bilda mig en uppfattning om projektet.

Som teoretiska utgångspunkter har jag haft Joacim Hanssons essä *Det lokala folkbiblioteket – förändringar under hundra år* (2005) och Åke Philips avhandling *Eldsjälar – en studie av aktörsskap i arbetsorganisatoriskt utvecklingsarbete* (1998). Joacim Hansson diskuterar bibliotekets roll i lokalsamhället, definierar det specifika i folkbiblioteksuppdraget och sätter in det i ett folkbildningssammanhang. Han identifierar två parallella samhällsrörelser, en ”utåt” som innebär globalisering, och en ”inåt”, mot familjen och lokalsamhället. Att underlätta rörelsen utåt och stärka rörelsen inåt är ett sätt att ringa in folkbibliotekets uppgift i dagens samhälle. Hansson menar att biblioteken, för att kunna bibehålla sin starka ställning i medborgarnas ögon, måste fånga upp behov i närsamhället och försöka utveckla verksamheter som inte i första hand förknippas med bibliotek. Den engelska termen är ”community librarianship”. Hansson använder som svenskt begrepp ”lokalt biblioteksarbete” och ger en rad exempel på sådana lokala initiativ. Samtidigt måste biblioteket underlätta för människor att få kontakt med ”det globala” och hjälpa dem att orientera sig. Detta är Hanssons tolkning av vad folkbildningstanken kan innebära för biblioteken i en ny samhällelig kontext.

Det är uppenbart att mycket av det som pågår i Fisksätra drivs av eldsjälar. Åke Philips har studerat eldsjälar i företag och deras roll både för projekt och för mera långsiktigt utvecklingsarbete. Philips drar slutsatser som verkar vara tillämpbara även i offentlig verksamhet. Han definierar eldsjälar som ”de personer som engagerar sig starkt i en aktivitet eller verksamhet”. Det är människor som brinner, de är entusiastiska, pådrivande och energiska. I sin undersökning upptäckte Philips att ”en del enskilda personer tillskrevs, både av andra och av sig själva, en stor betydelse för de utvecklingsarbeten som följdes upp, såväl för deras tillkomst och genomförande, som för deras livskraft och spridning.” Enligt Philips är eldsjälar nödvändiga i projekt och förändringsarbete. De har visioner och kraft att förverkliga dem. Men de kan också uppfattas som utmanande och krävande och det händer att de inte får respons på sina idéer och drar sig tillbaka eller ”går in i väggen”. Vad är det som gör att vissa eldsjälar lyckas vara eldsjälar hela sitt yrkesliv medan andra inte får gehör för sina idéer utan bara väcker oror och marginaliseras? Philips urskiljer några viktiga faktorer: Organisationen måste vara beredd på att ta hand om och ta tillvara eldsjälarna och deras idéer. Ledningen måste skapa beredskap för förändringar och vara beredd att styra utvecklingen. Eldsjälarna måste ingå i nätverk med andra eldsjälar, att vara ensam eldsjäl är svårt. Eldsjälen måste vara en reflekterande praktiker, ha social kompetens, vara processorienterad och göra saker vid rätt tillfälle, annars blir hon/han utdefinierad. Lärandet i projekten är av central betydelse. Deltagarna måste få möjlighet att växa samtidigt som verksamheten förändras, det måste bli en utveckling på flera plan.

Biblioteket – ett nav för språkstöd

Projektet Språk som rikedom startades med målet att försöka vända synen på två- och flerspråkighet som ett problem, till att se språk som en resurs både för de enskilda barnen och för lokalsamhället. Det är en storartad målsättning som nog är omöjlig att uppnå, åtminstone om man menar att den inställningen skulle få genomslag hos alla berörda personer inom alla berörda verksamheter. Att sträva i den riktningen är gott nog.

Projektet uppkom, enligt Barbro Bolonassos, för att tillgodose en rad lokala behov, i första hand ett behov hos barnen av stöd i deras språkutveckling. Språken är nyckeln till utbildning, arbete, medborgarskap men också till egen personlig utveckling. Alla barn måste få möjlighet att ta tillvara och utveckla sina egna resurser. Men det fanns också ett behov hos de vuxna runt barnen – hos dem som arbetade på förskolorna, skolorna, flyktingmottagningen och andra kommunala insatser och i de olika projekten – av diskussion om ansvaret. ”Ingen ägde språkfrågorna” och det krävdes en gemensam målsättning, ett gemensamt uppdrag, och en struktur för arbetet. Man upplevde inte att man fick något stöd hos kommunledningen i detta. Tvärtom: Projekt startades och lades ner och inga uppföljningar gjordes eller försök att inlemma resultaten i någon permanent verksamhet.

Men det fanns ett nätverk av engagerade personer och Barbro Bolonassos såg det som en möjlighet att utveckla bibliotekets roll som en mötesplats och ett centrum för information och lärande till att också bli ett nav för ett brett språkstödjande arbete. Erfarenheterna från Brämhult i Borås, där alla slags kulturarrangemang och aktiviteter användes i det språkstimulerande arbetet, stärkte tanken på att just biblioteket var ett lämpligt och egentligen självskrivet ”språkcentrum”.

Ett viktigt inslag har varit föreläsningar och seminarier för att försöka ge all personal som arbetar med barn i Fisksätra kunskaper om språkutveckling och tvåspråkighet och diskutera förhållningssätt och pedagogik. Tyvärr stötte det arbetet på en rad praktiska problem som låg utanför bibliotekets kontroll och kunde inte genomföras fullt ut. Ändå mötte den fortbildning som genomfördes god respons och uppskattades mycket av deltagarna.

Vad jag tycker mig se är att projektet har bidragit till en höjd medvetenhet om hur viktigt det är att alla vuxna runt barnen samarbetar och drar åt samma håll för att kunna ge barnen optimalt stöd i deras språkutveckling. Den ursprungliga idén, att det behövs gemensam fortbildning med både föreläsningar och diskussioner om det gemensamma uppdraget, var helt säkert rätt och det var synd att det inte kunde ordnas fler stora studiedagar.

Oavsett övriga projektresultat har deltagarna i nätverket envist arbetat, var och en inom sitt område, med att försöka få till stånd en familjecentral i Fisksätra. En familjecentral, med vårdcentral, MVC, BVC, öppen förskola, familjeterapeut, socialsekreterare och ev. annan samhällelig service, skulle underlätta samarbetet mellan de olika aktörerna avsevärt. 2007 fanns långt framskridna planer på att starta en familjecentral i samarbete med landstinget. Det är min uppfattning att projektet bidrog till detta genom att tydliggöra behovet, hålla diskussionen levande och genom att alla involverade ständigt har tagit upp kravet i alla tänkbara sammanhang. Tyvärr beslutade den borgerliga majoriteten i landstinget 2008 att dra sig ur samarbetet med hänvisning till Vårdval Stockholm men kommunen har tagit över ansvaret och öppnar en familjecentral hösten 2009.

Plan för kommunens språkstödjande arbete

Enligt projektplanen skulle en plan för det språkstödjande arbetet utformas inom projektet. Det hade naturligtvis varit bra om en sådan plan åtminstone hade kunnat påbörjas. Det är uppenbart att det behövs en övergripande samordnare för de olika projekten för att utnyttja de resurser som finns, utvinna synergieffekter och se till att misstag inte upprepas och att goda erfarenheter tas till vara och följs upp. Barbro Bolonassos och Pia Ericson har uppvakat Kultur- och skoldirektören för att få ett uppdrag om språkstödjande verksamhet. Biblioteket fick inget uppdrag men ett resultat blev att en grupp inrättades och en hemsida,

”Språkkedjan”, för diskussioner om fortbildning och vad skolor, förskolor och bibliotek kan bidra med. Men ett politiskt mål saknas fortfarande och inte heller finns någon samordnare.

I Brämhult finns en anställd språkutvecklare, en utvecklingsledare med särskilt ansvar för att samordna stödet för barnens språkutveckling. 2001 antogs ett språkutvecklingsprogram. En sådan målsättning och plan bör utgå från ett uttalat uppdrag och förankras politiskt, vilket också har skett i Brämhult.

Resurser och centrala beslut

Det är uppenbart att den lokala kulturen i Fisksätra bedrivs med mycket knappa, ibland obefintliga resurser. Amelie Tham pekar i sin rapport *Fisksätra – den lokala kulturens praktik* (2006) ut flera problemområden:

- Svag finansiering och kortsiktig planering
- Stor brist på ändamålsenliga lokaler
- För höga hyror om man har lokaler
- Trög kommunal organisation
- Oklart ansvar mellan kulturnämnd och områdesnämnd
- Stort behov av en lokal kulturadministratör
- Stort behov av samordning mellan kulturområdet och det som förenklat kan kallas socialt arbete.

Detta är inte unikt för Fisksätra utan sådana brister finns i många kommuner. Det ovanliga är att biblioteket har tagit på sig ett så stort ansvar, även om man inte har möjlighet att kompensera alla brister. Kyrkan är den enda större samlingsalen i Fisksätra och det saknas också mindre möteslokaler. När biblioteket byggdes om, var lokaler som passade olika slag av mötes- och programverksamhet ett prioriterat önskemål. Lokaler är avgörande för kulturaktiviteter och i de intervjuer som Amelie Tham har gjort beskrivs alla praktiska problem som uppstår när engagerade människor ska bedriva kulturverksamhet, verksamhet som efterfrågas av invånarna och enligt det kulturpolitiska programmet ska stödjas av kommunen, men saknar någonstans att vara rent fysiskt. Bibliotekets nya lokaler utnyttjas också flitigt både för bibliotekets egna program och av föreningar och enskilda. Där pågår utställningar, oftast med lokal anknytning, författarprogram, föreläsningar, poesikvällar, filmvisningar, religionsdialog, medborgarmöten m.m.

Ett stort problem i projektet har varit några centralt fattade beslut som har ändrat förutsättningarna för arbetet. Ombyggnaden av biblioteket som sköts upp gång på gång, införandet av ”Kulturlyftet” (en modell för resurstilldelningen som grundar sig på antalet lån, besök och öppettimmar) och nedläggningen av Språkprojektet är sådana beslut. ”Kulturlyftet” förde också med sig en fokusering på resultat som går att mäta (lån, besök och öppettimmar). Värden som biblioteket i Fisksätra arbetar mycket med, som demokrati, delaktighet, förståelse, personlig utveckling, mäts inte och ger inte utslag i resursfördelningen. Självklart måste offentlig verksamhet rätta sig efter fattade beslut men det kan vara svårt att genomföra det man planerat om spelreglerna hela tiden ändras.

Lokal kultursamordnare

Även rollen som lokal kultursamordnare har axlats av Barbro Bolonassos och biblioteket. Amelie Tham påpekar att biblioteket här tar ett ansvar som borde ligga på Nacka Kultur, kulturnämnden och områdesnämnden, men som inte fungerar p.g.a. administrativ tröghet, kortsiktig planering och snål eller obefintlig finansiering och ”utmattande ansökningsförfaranden”. I Thams fallstudier belyses detta eftertryckligt. I intervjuerna radas

upp det ena lovvärda initiativet efter det andra som antingen bedrivs under oacceptabla villkor eller inte har kunnat förverkligas trots hög kvalitet och efterfrågan. ”Nackas bibliotek har inget uttalat uppdrag att utveckla och administrera lokal kultur, det gör att det inte heller finns någon budget för, det ofta ofrånkomliga, arbetet med lokal kultur. Och utan den praktik och det särskilda, mycket ovanliga, förhållningssätt som utvecklats på Fisksätra bibliotek skulle mycket av den lokalt präglade kulturen ha ännu svårare villkor eller inte finnas alls.” Lill Moström på Öppna förskolan betonar också bibliotekets sociala funktion och säger: ”Biblioteket är den enda som har kunnat göra detta (samla olika aktörer kring ett gemensamt arbete, min anm.). Det är bra att biblioteket spelar den rollen här, det är inte självklart på andra bibliotek.”

För barnen är detta särskilt påtagligt. Tham menar att skillnaden mellan skola och fritid får en annan innebörd för barnen i Fisksätra än i andra, resursstarkare områden. Fritid och lov kan bli tid då man kanske inte har något meningsfullt att göra och saknar kontakt med de vuxna, som under skoltid fungerar som stöd och hjälp. ”Rent konkret uppfinner och utformar de här aktörerna ett arbete som inte sällan befinner sig i gränssnittet mellan kultur och socialt arbete, mellan skola/bildning och demokrati/inflytande.” I rapporten från Brämhult finns samma förhållningssätt. Där uttrycker man sin kultursyn så: ”en kultursyn som inte fokuserar på konstarterna utan ges sociala dimensioner”. ”Fisksätra bibliotek blir nästan en fritidsgård på loven”, säger barnbibliotekarien Pia Ericson. Att erbjuda roliga lov- och fritidsaktiviteter är därför extra viktigt och biblioteket tar här ett stort ansvar i gränsområdet mellan kulturverksamhet och det sociala området tillsammans med de övriga kulturaktörer, som Tham intervjuar. Detta är ett exempel på att Fisksätra bibliotek har utvecklat ett ”lokalt biblioteksarbete” i Joacim Hanssons mening.

Fisksätra bibliotek – @rena för demokrati

Barbro Bolonassos framhåller ofta att Unesco:s folkbiblioteksmanifest uttrycker precis det folkbibliotek handlar om. I Fisksätra bibliotek sammanfattas manifestet i profilen @rena för demokrati. Biblioteket fungerar som en arena för demokrati på flera olika sätt. Liksom övriga bibliotek i kommunen har man fått kommunledningens uppdrag att tillhandahålla datorer och handledning för att invånarna ska kunna använda det digitala kundvalssystem, som används för val av förskola, skola och vuxenutbildning och utnyttja viss annan kommunal service. Men det är en mycket instrumentell funktion. Biblioteket menar något större och viktigare med sin profilering: ”Biblioteket vill vara en aktiv resurs i samhällsbyggandet”, enligt profileringen.

Att utveckla sitt/sina språk så att man både kan tillgodogöra sig information och litteratur och uttrycka sig muntligt och skriftligt så att man kan förmedla det man vill uttrycka, är avgörande för att man ska kunna utnyttja sin fulla potential och fungera som medmänniska och medborgare. På så sätt hänger barnens språkutveckling och demokrati ihop. Att stödja barnens språkutveckling är därmed en viktig pusselbit i arbetet med att hålla det demokratiska samhället levande. Om man beaktar de företag som finns i Nacka och som arbetar globalt, kan man även se språkkunskaper och kulturkompetens som investeringar för framtidens kontakter i alla världsdelar.

Arena för demokrati betyder också bokstavligen att lokalen är en arena, ett forum, en mötesplats, en scen. Biblioteket har i sina renoverade lokaler fått helt andra möjligheter att erbjuda denna arena för människor att utnyttja till all möjlig verksamhet. Helena Steen, projektledare i det s.k. Kommunikationsprojektet, säger: ”Biblioteket är den viktigaste lokalen i hela Fisksätra.” Under mina besök och observationer i biblioteket har det pågått

utställningar, varit möten och programverksamhet, barn och vuxna har använt datorer, läst tidningar och letat efter böcker. Besökarna har pratat med personalen och fått hjälp med allt från att förklara ett begrepp i ett myndighetsbrev till regelrätt informationssökning. Jag har också en lördagseftermiddag upplevt ett poesiprogram, där kända pakistanska författares poesi lästes av översättaren, Fisksätrabo, på urdu och svenska för en liten men intresserad publik. Vädret var gråmulet men i biblioteket var det tända ljus och förtätad stämning. Översättaren fick publik och uppskattning. Var annars i samhället finns hans arena? Amelie Tham menar att ordet "empowerment" här är adekvat, ett ord som internationellt används för "den process där barn, unga och vuxna erövrar sina rättigheter, bland annat till kunskap, skapande och möjligheten att delta i det offentliga samtalet". (Tham 2006)

Biblioteket är också arena för ett mera organiserat demokratiarbete, exempelvis för den s.k. Multikulturella dialogen, ett initiativ av Bengt Wadensjö. Vuxna (drygt tjugo) och ungdomar (ett femtontal) har i två olika grupper vid sex tillfällen träffats på biblioteket och samtalat om de stora livsfrågorna utifrån olika bakgrunder, kulturer och religioner under ledning av Kaja Michelson, Ki Kommunikation. Resultaten blev mycket goda och de allra flesta deltagarna uppger att de både har fått nya insikter och lärt känna nya människor. I utvärderingen lyftes biblioteket fram som en utmärkt plats för samtal: "I denna nyrenoverade och fantastiskt inspirerande oas skapades mycket goda förutsättningar för en levande dialog." Det var enighet i grupperna om att en av förutsättningarna för att öka respekten och toleransen och möjligheterna att samarbeta över språk- och kulturgränser var att det finns etablerade mötesplatser för att träffas och prata med varandra. Många konkreta förslag kom upp, bl.a. att starta "diskutek" med rundabordssamtal om livsfrågor och att utifrån Arena för demokrati ordna utflykter till kyrkor, moskéer och synagogor. Detta är också ett exempel på "lokalt biblioteksarbete".

Anja de Jesus Minati har i uppsatsen *På barns och ungdomars villkor?* (2007) undersökt om samhällsmedborgarna barnen har samma rättigheter och skyldigheter som de vuxna på Fisksätra bibliotek. Hon har utgått från *På barns och ungdomars villkor*, Svensk Biblioteksförnings riktlinjer för folkbibliotekens barn- och ungdomsverksamhet, och granskat bibliotekets verksamhet ur ett barnperspektiv. Studien visar att barnen genomgående är positiva till biblioteket. De använder det för sin fritidsläsning och för sitt skolarbete och de känner att biblioteket är ett rum där de kan tillbringa sin fritid och umgås.

Anja Minati anser dock att barnen kan göras mera delaktiga och i större utsträckning få påverka verksamheten på biblioteket i Fisksätra. Pia Ericson säger instämmande att verksamheten är "ganska styrd". Personalen är öppen och positiv gentemot barnen och beskrivs som "snälla" och "duktiga". De barn som aktivt tar kontakt kan lätt påverka exempelvis vilka böcker som ska köpas. Men det behövs också, enligt Anja Minati, samråd i mera organiserad form som biblioteksråd och fokusgrupper för att ge möjlighet för fler barn att få inflytande. En daglig dialog och ett organiserat samråd ger inflytandet flera dimensioner, vilket är viktigt om man ska kunna nå många barn. När uppsatsen skrevs planerades en Barnens rättighetshylla och den finns nu på plats med informationsmaterial om barns rättigheter och litteratur i anknytning till detta ämne. Det finns också ett Demotek, en hylla för sådant som ungdomar har skapat själva, egna litterära, musikaliska och konstnärliga verk.

Den viktigaste rollen för biblioteket som arena för demokrati är ändå den totala öppenhet som biblioteket visar, öppenhet för människor, för idéer, för initiativ, och beredskapen att hjälpa till att förverkliga eller hjälpa vidare eller bara som träffpunkt. Biblioteket är verkligen en

mötesplats för alla. Cay Corneliuson återoppar i en artikel i *Scandinavian Public Library Quarterly* ett paper av Lisa Corneliuson om Internationella biblioteket i Stockholm som mötesplats. Där formuleras på ett bra sätt den kravlösa mötesplatsfunktion som ett bibliotek kan ha: "People enjoy a feeling of we-ness with the other visitors, even though their purposes are of an individual nature." Barbro Bolonassos liknade en gång biblioteket vid templet på Kap Sunion i Grekland, det som Hjalmar Gullberg har kallat en "eolsharpa", och där det blåser rakt igenom! Grekerna tog också till sig och smälte samman idéer från alla möjliga håll. Många som jag har pratat med, vittnar om att Fisksätra bibliotek fungerar just så.

Eldsjälar

I Fisksätra finns många eldsjälar, jag har mött några och hört talas om flera. Eldsjälarna i Fisksätra utgörs både av anställda, i kyrkan, i kommun och landsting, som lägger ner energi och entusiasm på sina uppgifter långt utöver den sedvanliga tjänstemannarollen, och ideellt arbetande människor, som enskilt eller i föreningsform gör stora insatser.

Kommunikationsprojektets stödarbete i skolorna har exempelvis byggt på ca 60 volontärens insatser och flera av de personer som Amelie Tham har intervjuat arbetar helt utan, eller med mycket låg, ersättning med verksamhet för barn och ungdomar, med sjuka och förtidspensionerade kvinnor, med den årliga Internationella festen och många andra verksamheter. De borde ha ett bättre stöd, lokaler och rimliga ekonomiska förutsättningar för sitt arbete, anser Tham, vilket det är lätt att instämma i!

Barbro Bolonassos, med sitt människointresse och stora engagemang, är en av dessa eldsjälar. I det material som jag har använt och i de samtal som jag har fört beskrivs detta på en rad olika sätt. Hon beskrivs som lyhörd och lyssnande, ständigt drivande och entusiastisk. Kommunikationsprojektets Helena Steen beskriver Barbros insats, den som är utöver det förväntade, så här: Barbro har bjudit in projektets föräldracirklar och delat ut bokgåvor. Barbro har stött modersmåslärarna, som har en svår arbetssituation, och samlat dem till ett möte. Barbro deltar i alla viktiga möten i kommundelen och deltar själv i alla arrangemang som ordnas i Fisksätra. Barbro är bra på att ta tillvara alla människors resurser. "När man kommer in i biblioteket blir man sedd, och man har alltid med sig något ut." En arbetslös ingenjör från Irak fick spela oud och läsa dikter på biblioteket, som ett av många exempel på "empowerment". Barbro har ett kolossalt kontaktnät som hon använder och tar ett stort personligt ansvar för allt och alla. Helena Steen nämner, att det var karakteristiskt att när det nyrenoverade biblioteket invigdes knöt kommunalrådet Erik Langby ihop olikfärgade rep, som representerade världsdelen i stället för att, som brukligt är, klippa av ett band. Barbro Bolonassos har fått mycket uppskattning för sitt engagemang. Hon utsågs till Årets Nackabo 2002 och fick Barnboksakademiens Eldsjälspris 2003.

Hur tas då Fisksättras eldsjälar omhand? Finns det stöd som Åke Philips menar är förutsättningen för att eldsjälarnas idéer och energi ska tas tillvara? När det gäller stödet från ledningen kan man konstatera att det är alltför svagt. Amelie Thams rapport uttrycker en stark kritik mot att kommundelen och kommunledningen ger dessa engagerade människor så lite stöd. De utträttar ett arbete som är ytterligt värdefullt för invånarna, och för kommunen, och med bättre lokalmässiga och ekonomiska förutsättningar hade deras arbete underlättats betydligt. Någon struktur som backar upp eldsjälarnas arbete finns inte heller. Barbro Bolonassos anser själv att hon ofta lägger ner för mycket arbete på sådant som hon tycker måste ordnas men som inte ger något resultat. Det är också tydligt att det ibland fattas beslut som direkt försvårar arbetet i Fisksätra som flytten av socialtjänstens servicekontor och nedläggningen av Nacka språkprojekt. Samtidigt är det viktigt att inte bara gnälla eller känna sig som ett offer, det framhåller alla som jag har intervjuat.

Ett fungerande lokalt nätverk finns och fungerar, även om deltagarna varierar. Deltagarna hjälper varandra i deras respektive projekt, använder varandra som kanaler för information och marknadsföring och uppmuntrar varandra i de svårigheter som uppstår. Språk som rikedom har uppenbarligen varit viktigt för sammanhållningen i nätverket. Resor till Göteborg och London svetsade ihop gruppen och gav även utrymme för gemensam planering.

Eldsjälen personliga egenskaper spelar stor roll. Reflektion är nödvändig och Barbro är en läsande och reflekterande människa. Själv nämner hon att kulturteoretikern Homi Bhabha, filosofen Jürgen Habermas och den svenska forskaren Stefan Helgesson har påverkat henne i hög grad. Habermas åsikt att sociala fenomen är historiskt skapade och därmed föränderliga är, enligt Barbro, trösterik och uppfordrande. Gemensam reflektion i projektet har det funnits, eller skapats, mycket litet utrymme för, och mer reflektion hade kanske fört vissa delar av projektet tydligare framåt, exempelvis i föräldrakontakterna. Social kompetens besitter Barbro i stora mått, hon är en samarbetsbegåvning. Men mycket är beroende av att Barbro hinner och orkar. För bibliotekspersonalen kan det ibland vara arbetsamt att ställa upp på andras större eller mindre projekt och ständigt lösa de praktiska problem som uppstår. ”Det är lätt att dras med av Barbros entusiasm, men det kan också kännas kravfyllt”, säger Pia Ericson och Gunilla Croon. ”Risken är att man blir en nejsjäre och det känns inte så roligt.” Men Barbro kan ta ett mothugg. Barbro säger själv att hon efterhand har lärt sig mera tålamod och kan vänta ut rätt tillfälle. Arbetet med att få fram en familjecentral är ett exempel på en process, där många har samarbetat och som har tagit tid men som har gett resultat.

Sammanfattningsvis kan man säga att de verksamheter som bedrivs av eldsjälarna i Fisksätra behöver mer strukturerat stöd för att erfarenheterna ska kunna tas tillvara, insatserna få stabilitet och utvecklas vidare. Min granskning av Språk som rikedom resulterar i samma iakttagelser som Amelie Tham har gjort i sin fallstudie. Det finns stora risker med att bygga verksamheter, som borde vara samhällsuppgifter, på eldsjälar och ideella insatser och att indirekt ställa krav på kommunanställda långt utöver deras ordinarie arbetsuppgifter. Verksamhet som mer eller mindre står och står och faller med eldsjälar har dessutom små förutsättningar att få stabilitet och åstadkomma långsiktig utveckling. Kommunledningen utnyttjar människors intresse och engagemang och vilja att göra ett bra arbete men risken är stor att de tröttnar eller t.o.m. blir utbrända, om de inte får bättre förutsättningar för sitt arbete. Detta varnar också Åke Philips för i sin studie.

Bibliotekets sociala roll

Språk som rikedom har varit ett rikt projekt, mycket har hänt både konkret och när det gäller samarbetsklimat och diskussioner. Även om det övergripande målet, att Nacka kommun ska se språk som en tillgång för individen och samhället, inte har uppnåtts, har ändå en process inletts som enligt min mening har inneburit en ökad medvetenhet om att ett perspektivskifte och ett ändrat förhållningssätt till barns språk är möjligt, att samarbete fordras och att biblioteket kan fungera som ett nav i detta samarbete. Och detta är kanske det viktigaste resultatet, viktigare än alla de aktiviteter som också har genomförts. Men projektet har även visat att ett politiskt uppdrag och stöd är nödvändigt, att gemensam fortbildning är en förutsättning för samsyn och samarbete och att biblioteket inte ensamt kan ta ansvar som samordnare för allt språkstödande arbete och all kulturverksamhet, i alla fall inte utan extra resurser.

Att urskilja vad som har varit delar av projektet och vad som ingår i den vanliga biblioteksutvecklingen har inte alltid varit möjligt att urskilja och det är kanske inte heller

betydelsefullt. Projektet har under alla omständigheter gett biblioteket den marginal, ett extra utrymme, som har bidragit till att bygga upp den lokala kunskapen och möjliggjort att initiativ har kunnat följas upp, idéer har kunnat tillvaratas och att inriktningen på biblioteket som ett Resource Center och en @rena för demokrati har kunnat förtydligas. Medvetenheten har höjts och kunskaperna har utvecklats om interkulturellt arbete, salutogent tänkande, flerspråkighet, barns och ungas rättigheter och inflytande och religionsdialog. Orienteringen om bokmarknaden globalt och teknikanvändning, särskilt för barn med läshinder, har klart förbättrats.

Joacim Hansson anknyter i sin essä till Dorte Skot-Hansens och Marianne Anderssons begrepp biblioteket som socialt centrum och ger en beskrivning av hur det omsätts på Kortedala bibliotek i projektet Ordbron:

/Biblioteket bjuder in grupper i lokalsamhället till ett jämlikt samtal om vilka möjligheter som bör öppnas för de egna grupperna med utgångspunkt i ett varierat behov av kulturella och informationsorienterade aktiviteter. Mycket lite av förutfattade meningar från bibliotekariernas sida om vad som är "god" kultur eller "nyttig" information ligger till grund för de valda aktiviteterna, men det är inte heller fråga om en *laissez-faire*-attityd som släpper igenom vad som helst. Genom diskussion och dialog sätts en kvalitativ standard för vilka digitala resurser som biblioteket ska möta medborgarnas behov och önskemål med.

Detta är en beskrivning av hur biblioteket kan underlätta rörelsen utåt och stärka rörelsen inåt och den stämmer in även på det generella förhållningssättet på biblioteket i Fisksätra med tillägget att det gäller inte bara grupper utan även enskilda och inte bara digitala resurser utan bibliotekets alla resurser. Den stora öppenheten är en styrka men det finns också en fara i att resurserna kan splittras och verksamheten bli ryckig. Profilen @rena för demokrati, som har en mycket stor potential, kan komma att ställa sig i vägen för den mera konkreta rollen som nav för det språkstödande arbetet. Självfallet är den senare uppgiften en del av den övergripande profilen, men i det dagliga arbetet kan de ändå komma att konkurrera, särskilt som resurserna är små.

Projektet är en liten del av det stora arbetet med att förverkliga demokratin varje dag, i varje sammanhang, överallt, det är det politiska problem som projektet, enligt min mening, försöker vara ett svar på. Barbro Bolonassos säger ibland att målsättningen för biblioteket är att det ska sitta en fisksätrabo i riksdagen. Med det menar hon att utbildningen, kompetensen, identiteten, samhällsintresset och -engagemanget hos invånarna ska vara på en sådan nivå att någon tar det stora steget att ställa upp i riksdagsvalet och att biblioteket ska bidra till den utvecklingen. I och med projektet har biblioteket ytterligare stärkt sin roll som central samhällsinstitution i Fisksätra.

Framtiden

Men biblioteket i Fisksätra står inför stora utmaningar. Nacka kommuns modell för resurstilldelning premierar mätbara resultat som antal besökare, lån och öppetimmars, men tar inte hänsyn till andra, lika viktiga, prestationer som biblioteket utför. Att på ett eller annat sätt få med sådana i beräkningsunderlaget för anslaget är nödvändigt om biblioteket ska kunna utveckla sin profil, t.ex. som ett särskilt uppdrag som centrum för det språkstödande samarbetet. Under hösten 2009 har de ekonomiska förutsättningarna av olika anledningar snarare försämrats.

I det avtal som kommunen har slutit med staten som en del av en ny s.k. storstadssatsning finns en uttalad medvetenhet hos kommunledningen om att satsningarna i Fisksätra måste bli

mera långsiktiga och stabila. I den ”strategiska stadsdelsplan”, som ingår som en bilaga till avtalet, beskriver kommunledningen själv situationen i Fisksätra:

”Kommunen har nu avsikten att det påbörjade förändringsarbetet ska vara en långsiktig process där alla kommunens verksamheter ska ta sitt ansvar.”

Men ansvaret för samordning av det språkstödande arbetet kommer förmodligen fortfarande att vara bibliotekets ansvar och biblioteket är berett att axla det. Den första uppgiften är att försöka få brett stöd för ett politiskt uppdrag att utarbeta en språkplan. Här har biblioteket en uppgift som ligger inom bibliotekets profil och som också är den typ av verksamhet som Joacim Hansson kallar lokalt biblioteksarbete. Biblioteket tillgodoser väl barnperspektivet, d.v.s. vuxnas tolkningar av vad barn kan behöva och vara intresserade av. Barns perspektiv, alltså barns möjligheter att i organiserade former direkt påverka biblioteket, behöver däremot utvecklas. Barnbibliotekarierna anser att biblioteket behöver en medieplan för andra språk än svenska för att kunna tillgodose den efterfrågan som nu ökar. Det arbete som har inletts under projektiden bör också följas upp och barnbibliotekarierna har idéer om hur språkåsar kan utvecklas och hur samarbetet kan utökas med exempelvis fritidsgården och deras ungdomsgrupp som arbetar för ”ungdomsBRÅ”. Detta kan vara en del av barnens @rena för demokrati.

Kanske har Språk som rikedom medfört att det blir lättare för biblioteket att få gehör för och resurser att driva dessa frågor och forma ”det relevanta biblioteket”, ett begrepp som används mycket i Storbritannien. Det förtroende som biblioteket så länge har arbetat med att bygga upp bland invånarna i Fisksätra, som projektet har bidragit till och som har inneburit ett stort mervärde för kommundelen, borde kunna ge resultat i ett starkare stöd från kommunledningens sida. Fisksätra bibliotek har visat att biblioteket kan fungera som ett nav för det språkstödande arbetet tillsammans med andra engagerade människor i Fisksätra.

Rapporten *Språk som rikedom* kan beställas från Regionbibliotek Stockholm, regionbiblioteket@kultur.stockholm.se.

Lena Lundgren
Regionbibliotek Stockholm
lena.lundgren@kultur.stockholm.se

Barbro Bolonassos
Fisksätra bibliotek
barbro.bolonassos@nacka.se

Litteratur

Antonovsky, Aaron (2005), *Hälsans mysterium*. 2. utg. Stockholm: Natur och Kultur.

Corneliuson, Cay (2005). Reality chat: The library as a meeting place. *Scandinavian Public Library Quarterly*, 2005:4.

Folkbiblioteksmanifestet Skolbiblioteksmanifestet (2000). Stockholm: Svenska Unescorådet. Svenska Unescorådets skriftserie nr 2, 2000.

Hansson, Joacim (2005). *Det lokala folkbiblioteket: förändringar under hundra år*. Linköping: Linköpings universitet, Mimer.

Lundgren, Lena (2008). *Språk som rikedom – en möjlighet för Fisksätra – en utmaning för Nacka kommun*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.

Minati, Anja de Jesus (2007). *På barns och ungdomars villkor?: en undersökning av Fisksätra folkbibliotek ur ett barnperspektiv*. Uppsala: Institutionen för ABM, Uppsala universitet. Uppsatser inom biblioteks- och informationsvetenskap, nr 379.

Philips, Åke (1988). *Eldsjälar: en studie av aktörskap i arbetsorganisatoriskt utvecklingsarbete*. Stockholm: Ekonomiska forskningsinstitutet vid Handelshögskolan. Diss.

På barns och ungdomars villkor: Svensk Biblioteksförnings riktlinjer för folkbibliotekens barn- och ungdomsverksamhet (2003). Stockholm: Svensk Biblioteksförning.

Stenström, Tua (2002). *Kultur som redskap för språkutveckling*. Stockholm: Svenska kommunförbundet.

Tham, Amelie (2006). *Fisksätra – den lokala kulturens praktik: rapport om den lokala kulturens mönster och villkor*. Fisksätra: Fisksätra bibliotek.